CARL JOHANS KYRKA

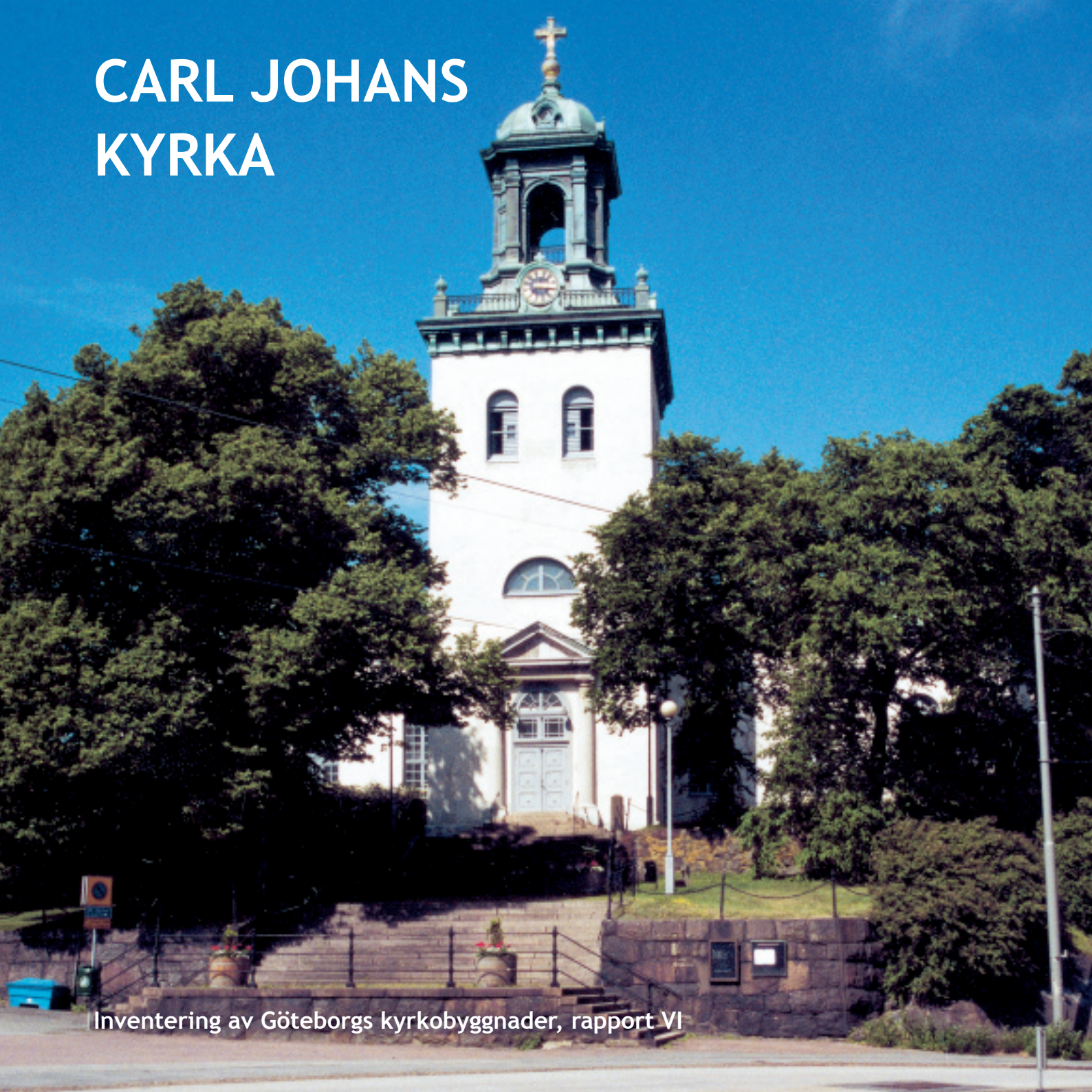

Inventering av Göteborgs kyrkobyggnader, rapport VI

CARL JOHANS KYRKA

Inventering av Göteborgs kyrkobyggader, rapport IV

Maria Sidén

Svenska kyrkan
I GÖTEBORG

ISSN: 1403-8153
Dnr: 98/KF 234
Text och layout: Bebyggelseantikvarie Maria Sidén
Projektledare: Fastighetschef Harald Pleijel
Referensgrupp: Förste antikvarie Tomas M Larsson och antikvarie Agnes Kempe, Länsstyrelsen i Västra Götalands län samt kyrkoantikvarie Mona Lorentzson, Göteborgs Stadsmuseum.
Fotografier: Där ej annat anges Maria Sidén
Omslag: Carl Johans kyrka från söder, foto Maria Sidén 2001
Tryck: Elanders Novum AB, Göteborg 2002

Innehållsförteckning

FÖRORD 9

INLEDNING 10

BYGGNADSHISTORIK 12
Carl Johans kyrka uppförs 12
Carl Johans kyrka under 1800-talet 18
Carl Johans kyrka under 1900-talet 20

EXTERIÖR BYGGNADSBESKRIVNING 30
Grundmurar och sockel 30
Murverk 30
Fönster 30
Dörrar 31
Kyrkklockor 32
Tak och takavvattning 33

INTERIÖR BYGGNADSBESKRIVNING 34
Golv 34
Väggar 34
Innertak 36
Innerdörrar 36
Kyrkbänkar 36
Läktare 37
Orgel 37
Altare och predikstol 37

KÄLLOR OCH LITTERATUR 39
Informanter 39
Otryckta källor 39
Tryckta källor och litteratur 39

KRONOLOGISK SAMMANFATTNING 40

Förord

Göteborgs kyrkoförvaltning inventerar ett urval av Göteborgs kyrkliga samfällighets kyrkobyggnader. Dokumentationen har initierats av samfällighetens fastighetsnämnd. Projektledare är kyrkoförvaltningens fastighetschef Harald Pleijel. Texterna har utarbetats i samråd med förste antikvarie Tomas M Larsson och antikvarie Agnes Kempe vid Länsstyrelsen i Västra Götaland samt kyrkoantikvarie Mona Lorentzson vid Göteborgs Stadsmuseum. För denna rapport svarar bebyggelseantikvarie Maria Sidén.

Huvudsyftet med projektet är att ge kyrkoförvaltningens fastighetsenhet en djupare kunskap om kyrkornas byggnadstekniska historia, som underlag för framtida åtgärder. Inventeringen inriktas främst på kyrkobyggnaden och rapporten innehåller både en byggnadshistorik samt en byggnadsbeskrivning, men innehåller inga antikvariska bedömningar eller råd. Kyrkogården och närområdet tas enbart upp schematiskt. Kyrkans inventarier dokumenterades 1987 av antikvarie Gunilla Folkesson och fotograf Christer Morát.[1]

Inventeringen är framför allt baserad på tillgänglig litteratur, arkivuppgifter, intervjuer och okulärbesiktning. Stor vikt har lagts vid att ge korrekta källhänvisningar. Uppgifterna kan därmed kontrolleras och vid behov kan ytterligare information om någon viss åtgärd eller byggnadsdetalj inhämtas.

1 GKF, Kyrkonämnden, FIXV:16.

Inledning

Carl Johans kyrka är uppförd i stadsdelen Majorna, Göteborg. Kyrkoplanen avgränsas av Karl Johansgatan, Götaleden och Såggatan.

Den nyklassicistiska kyrkan byggdes år 1826 efter ritningar av arkitekt Fredrik Blom. Byggnaden består av ett avlångt huvudskepp och ett torn som är placerat mitt på den södra fasaden. Huvudskeppet har halvrunda avslut mot öster och väster samt är försett med ett tvärskepp, en sakristia, i norr. Genom sitt höjdläge och sin bastanta byggnadsform ger kyrkan ett mäktigt intryck.

Carl Johans kyrka från söder, 2001.

Den nyklassicistiska interiören i kyrkorummet, 2001.

Utvändigt är kyrkan vitputsad och taket klätt med kopparplåt. Den norra och den södra entrén är försedda med sandstensomfattningar som består av två kolonner med ett krönande tympanon. Fönstren är rundbågiga och gråmålade. Exteriören fick sitt nuvarande utseende vid sekelskiftet 1900, då den resliga tornhuven samt flera av utsmyckningarna tillkom efter ett ombyggnadsförslag av arkitekt Adrian Crispin Peterson.

Ursprungligen var interiören Carl Johans kyrka ordnad utifrån centralkyrkotanken. Koret var placerat vid den norra väggen och kyrkbänkarna vände sig in mot kyrkans mitt. Åren 1862-1863 byggdes kyrkan om invändigt och bland annat flyttades koret till den östra absiden varvid kyrkan fick en mer traditionell uppdelning mellan kor och långhus. Under 1900-talet har kyrkan genomgått en rad olika renoveringar. Predikstolen är tillverkad år 1862 och altaruppsatsen är från år 1912.

Byggnadshistorik

Carl Johans kyrka uppförs

Majornas äldsta kyrkor

I göteborgsstadsdelen Majorna fanns det i början av 1800-talet två kyrkor – Mariebergs kyrka från år 1787 samt Kungliga Amiralitetskyrkan vid Stigbergstorget som är omnämnd i historiska källor redan år 1708. Kungliga Amiralitetskyrkan kallades ofta för Varvskyrkan och tillhörde egentligen flottan men fungerade i praktiken som församlingskyrka för stadsdelens invånare. Båda kyrkorna var små och i dåligt skick. Ingen av dem var egentligen byggda som kyrkor, utan lär ursprungligen ha varit materialbodar som nödtorftigt iordningställts för gudstjänstbruk.

En ny församling

Den 29 september år 1820 förstördes Varvskyrkan i en eldsvåda och Mariebergs kyrka kunde omöjligt rymma stadsdelens alla kyrkobesökare. Av den anledningen bestämde sig de båda församlingarna att slå sig samman och i april år 1824 bildades en ny församling – Förenade kustförsamlingen[1]. Med gemensamma krafter hade då båda församlingarna för avsikt att uppföra en ny stor kyrka av sten.[2]

Den 10 september år 1824 kunde den Förenade kustförsamlingen köpa in en tomt till den nya kyrkan som låg på det så kallade Gibsberget eller Sågberget och ansågs *”bjuda den vidaste och skönaste utsikt över land och hav”*. Månaden därefter gav konung Carl XIV Johan församlingen tillåtelse att kalla sin kyrka för Carl Johans kyrka.[3] Den 18 november samma år lades grundstenen till kyrkan på den plats där altaret senare skulle stå, det vill säga vid den norra[4] långhusväggen.[5] På grundstenen stod det inristat årtalet 1824 och under stenen lades en blylåda i vilket det *”förvarades till minne för Efterverlden Ett Exemplar af allt i Sverige gångbart mynt”*.[6]

Redan år 1821 hade majoren Fredric Justus Weinberg gjort ett förslag till en ny kyrka i Majorna, men

1 Församlingen kallades även Mariebergs församlig eller Majförsamlingen. Göteborgs-Posten [1964-12-24]

2 ATA, vit mapp: Inventering av Carl Johans kyrka, 1828-04-17.

3 ATA, vit mapp: Inventering av Carl Johans kyrka, 1828-04-17.

4 När kyrkan byggdes var altaret placerat i norr, men efter ombyggnationen åren 1862-1863 står altaret i öster.

5 Göteborgs Morgon Post [1926-11-27].

6 ATA, vit mapp: Inventering av Carl Johans kyrka, 1828-04-17.

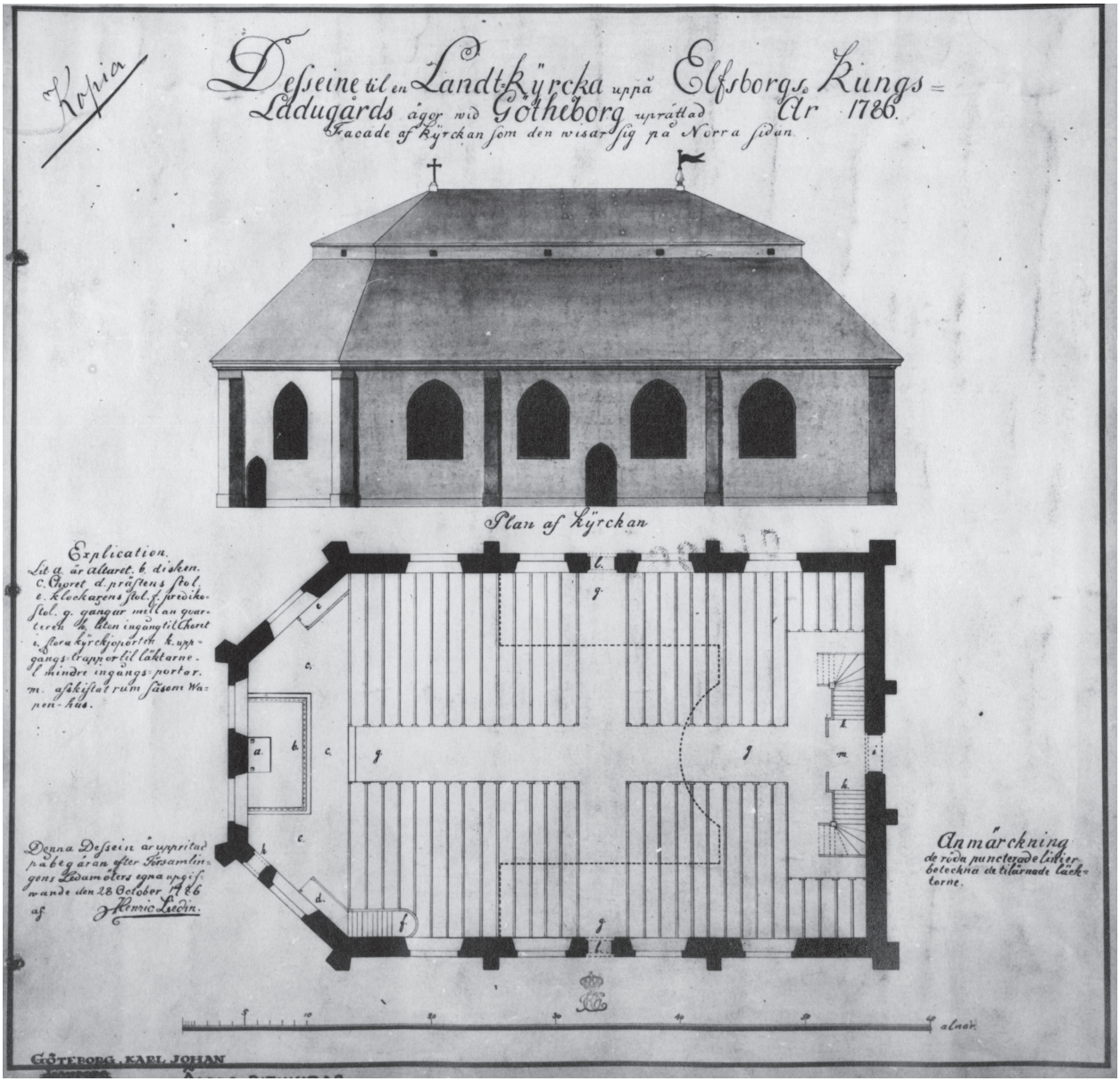

Mariebergs kyrka i Majorna var en av föregångskyrkorna till Carl Johans kyrka. GSM.

förslaget omarbetades tre år senare av arkitekten på överintendentsämbetet överstelöjtnant Fredrik Blom. Den nya kyrkan skulle uppföras av antingen rött tegel eller gråsten eftersom det med hänsyn till brandfaran sedan år 1776 var förbjudet att bygga kyrkor av trä i Göteborg. Om kyrkan uppfördes av rött tegel skulle den totala kostnaden bli 30.700 riksdaler men om den istället byggdes av gråsten kom man undan med 27.650 Rdr. Det billigaste förslaget segrade och snickarmästaren A. Lönnerberg åtog sig att leda arbetet med att bygga den nya kyrkan mot en ersättning på 4.000 Rdr. Ordförande i byggnadskommittén var landshövding Axel von Rosen.[1] Byggkostnaden visade sig emellertid svårt att finansiera. Majorna var en mycket fattig stadsdel – den ostindiska sjöfarten hade gått tillbaka och sillen hade försvunnit från Kattegatt vilket innebar att sillsalterier och trankokerier stängdes. Hela kusten råkade i ekonomisk kris. För att ändå kunna genomföra kyrkobygget beordrade konung Carl XIV Johan att rikskollekt skulle tas upp över hela landet. Det gick även ut ett upprop i Göteborgs tidningar som vädjade till stadens invånare att bidra med pengar till kyrkobygget. Gåvorna strömmade in, men pengarna räckte ändå inte. För att lösa problemet kom kyrkorådet på idén att bilda ett aktiebolag där allmänheten inbjöds att teckna aktier – 100 till antalet à 100 Rdr banco per styck,

1 ATA, vit mapp. Inventering av Carl Johans kyrka, 1828-04-17.

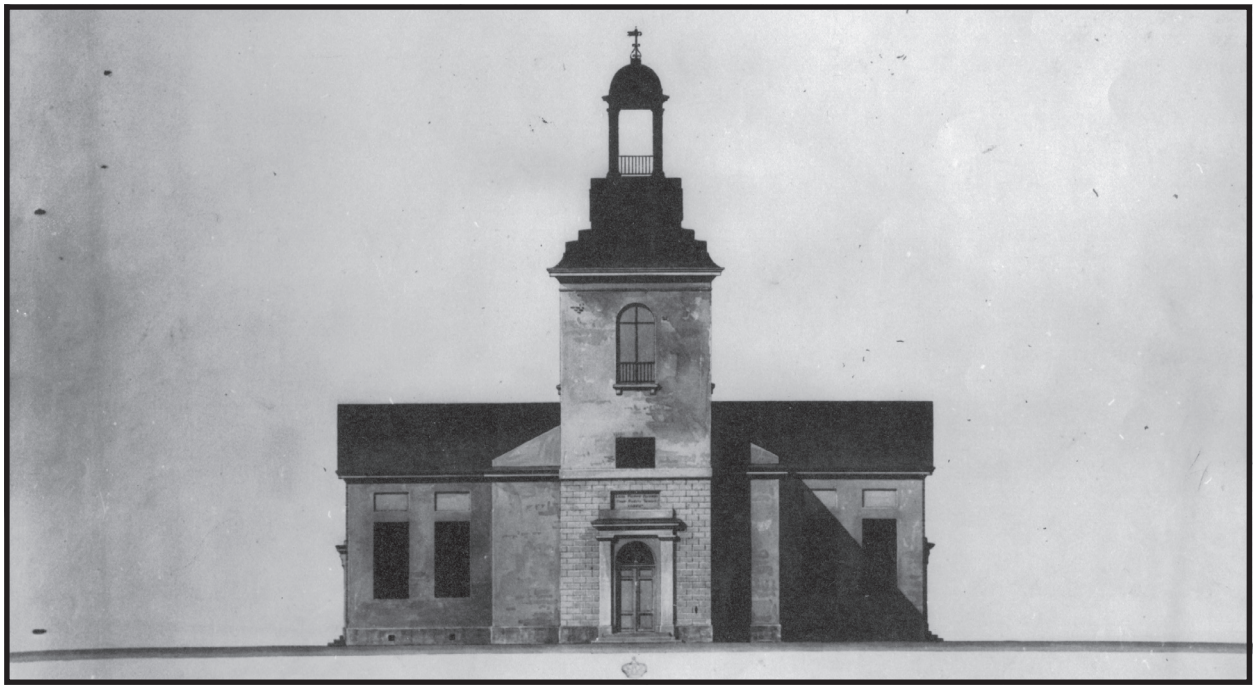

Majoren Fredric Justus Weinberg förslag till ny kyrka i Majorna, år 1821. ATA.

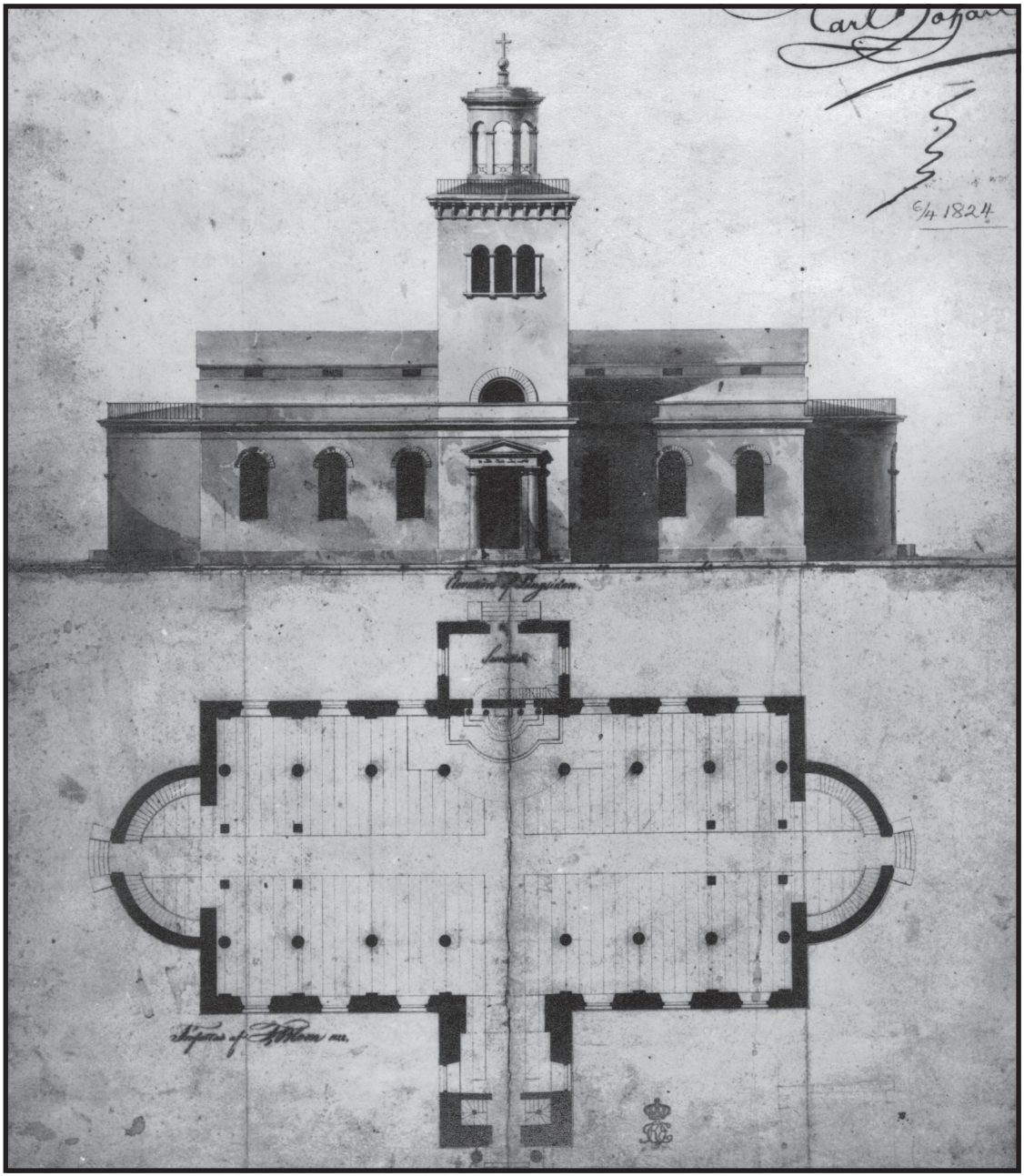

Fredrik Bloms ritning till Carl Johans kyrka, år 1824. ATA.

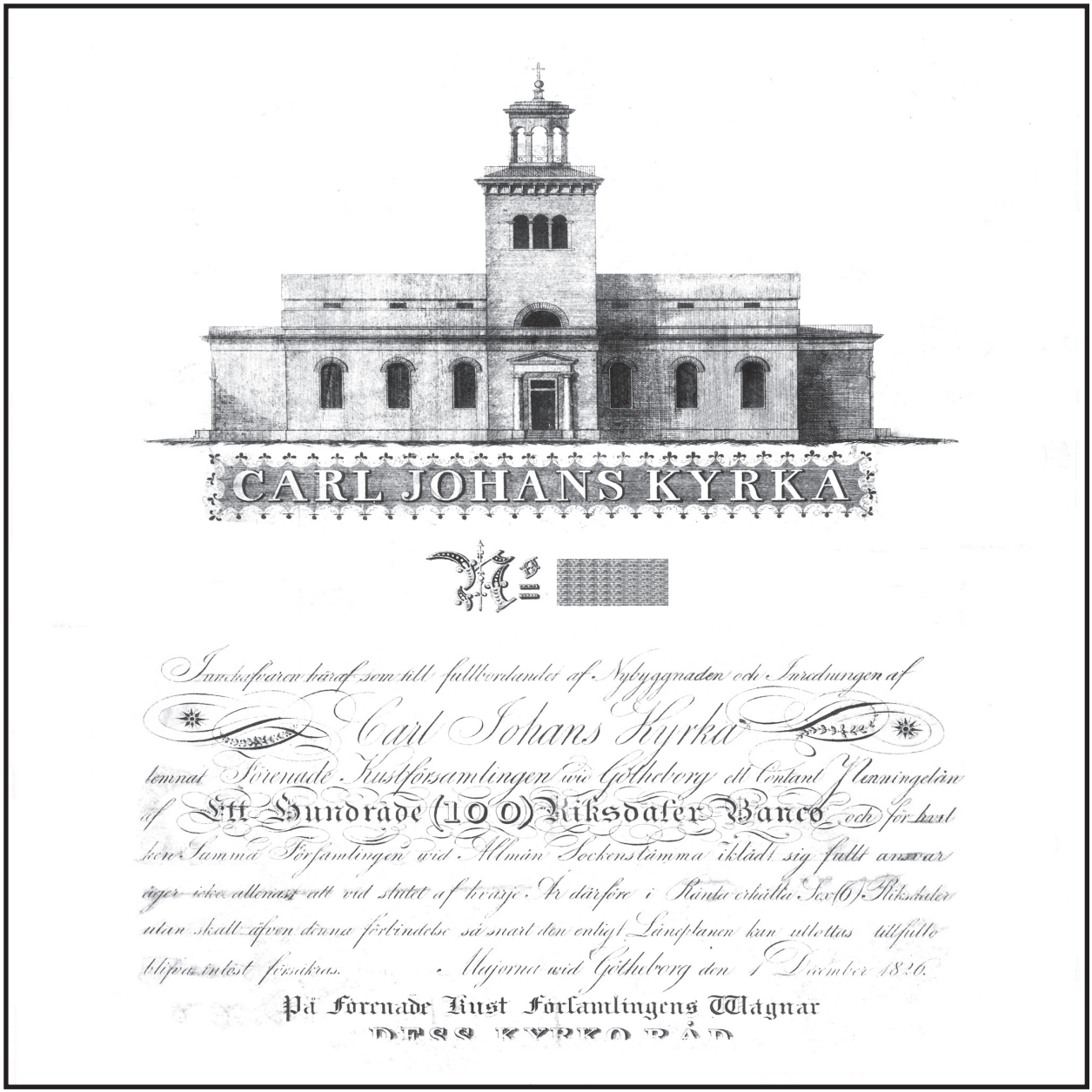

Detalj av ett aktiebrev för Carl Johans kyrka utfört av Moritz Adolph Meyer (1780-1861), år 1826. GSM.

löpande med 6% ränta. Lånet fulltecknades och kom till och med att utökas ytterligare vid ett par tillfällen. Det tog över 50 år innan församlingen kunde lösa in alla aktierna och bli kvitt sin skuld till församlingsborna.[1]

När de ekonomiska svårigheterna väl var lösta gick uppförandet av Carl Johans kyrka snabbt. Byggnadsarbetet började den 13 april år 1826 och redan den första söndagen i advent samma år, den 3 december, kunde biskop Carl Fredrik af Wingård inviga kyrkan.[2] Att det gick att genomföra byggnationen på enbart sex månader är fascinerande. Tillsammans med byggmästare Lönnerberg arbetade det sju murare och sju timmermän med att färdigställa kyrkobyggnaden. De hade en dagspeng av 1 Rdr och 24 skilling. Därutöver kallades samtliga församlingsbor till att avlägga dagsverken vid kyrkobygget. De som uteblev utan giltigt skäl fick betala böter – ”mansperson” 1 Rdr och ”fruntimmer” 32 skilling.[3]

När kyrkan invigdes var interiören inte färdig. Både altare och predikstol var provisoriska och dessutom var kyrkan inte målad invändigt. I ett inventeringsprotokoll från år den 17 april år 1828 står det att läsa följande om den nybyggda Carl Johans kyrkan:[4]

”Kyrkans Innanrede består af Predikstolen, ännu inte färdig, Altartaflan under Predikstolen […] föreställande Christi Korsfästelse och Altaret i vanlig form. På Altaret stå 4 stora Alabaster Ljusstakar gifne af […] joh. Hagberg. Wäggur finnas 2ne, af hvilka det ena är en gåfva utaf Hamn[…] P. Ågren, Orgelverket håller 11 Stämmor, 2ne Läktare, en för karlar och en för fruntimmer, en bänk på jvarje sida om Predikstolen öfver altaret. Neder i kyrkan äro 52 bänkar för Karlar och 52 för fruntimmer, 4 inbyggda familj-stolar, 4 Nummertaflor med nödiga siffror, 12 plare af träd, som stödja Kyrkotaket, 2ne under läktarne och 4 under orgelverket, 16 […] fensterluftor, 2ne fenster i Sacristugan […]. Kyrkans innanrede är ännu omåladt, altardisken är med blått kläde öfver Klätt. Intet bildhuggeri finnes, inga gamla billder, inga målningar, inga andra Inskrifter än de som längre fram äro tecknade, inga klenodier, eller banér eller sorgfanor, eller vapen, eller rustningar, eller runstenar. […] I Tornet hänga 2ne mindre Klockor, den ena gjuten i Götheborg 1790 af Johan Björkman med inskrift: Kom här in du Herrans välsignade […] , den andra gjuten i […] 1778 […].“

1 Göteborgs-Posten [1864-12-24].

2 ATA, vit mapp: Inventering av Carl Johans kyrka, 1828-04-17.

3 Göteborgs-Posten [1964-12-24]

4 ATA, vit mapp: Inventering av Carl Johans kyrka, 1828-04-17.

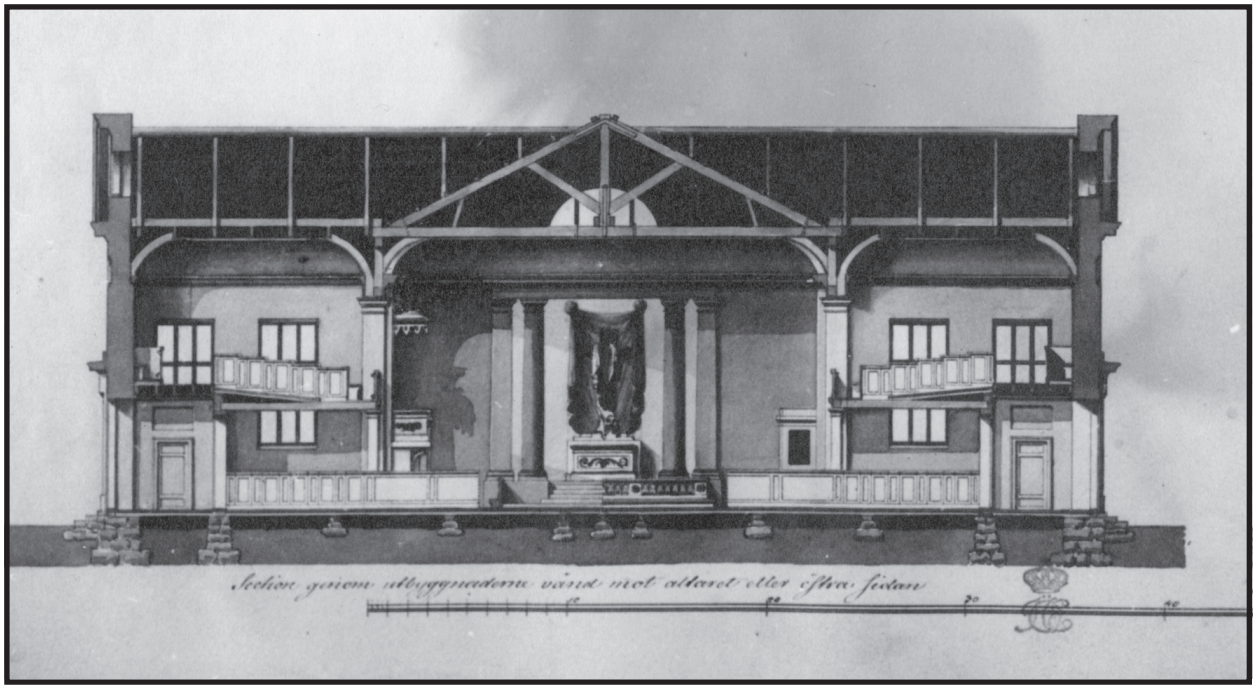

Sektion genom Carl Johans kyrka som visar den ursprungliga inredningen med altaret mot den norra långhusväggen. ATA.

Carl Johans kyrka under 1800-talet

Invändig målning

År 1840 målades kyrkan invändigt. Förmodligen var det första gången som kyrkan fick en mer permanent interiör utformning. Vid samma tillfälle fick kolonnerna, som bär läktarna, sin runda form – tidigare hade de grova bjälkarna sannolikt varit blottade. Kyrkans ursprungliga interiör utgjordes av ett predikstolsaltare[1] vid den norra väggen, en sakristia i två våningar i det norra tvärskeppet, en orgelläktare vid den södra väggen samt två sidoläktare i väster och öster. Bänkarna var orienterade så att de vändes in mot kyrkans mitt.[2]

Uppvärmning

Tack vare en donation på 2.000 Rdr kunde det installeras en ”värmeapparat” i kyrkan år 1858.[3] Uppvärmningsanordningen bestod av två kaminer som placerades det nordvästra respektive nordöstra hörnet av långhuset.[4]

Tornur och kyrkklockor

År 1857 göts två nya kyrkklockor av gjutare P. Peterson. Storklockan donerades av kopparslagaremästaren J.F. Nordemans änka Christina Nordeman, född Carlberg. Lillklockan betalades av Carl Johans församling.[5] Två år senare fick kyrkan även ett tornur.[6]

Invändig renovering

Under åren 1862-1863 genomfördes en omfattande invändig renovering. Det tillverkades en ny orgel, en ny predikstol, ett nytt altare samt nya bänkar.[7] Samtidigt förändrades kyrkorummets riktning. Det liturgiska centrat flyttades från kyrkans norra vägg till kyrkans östra halvrunda del som inreddes till kor. Sakristian som tidigare inrymts i den norra flygeln inreddes bakom det nya altaret i öster. Orgeln flyttades till den västra läktaren samtidigt som den östra läktaren revs och det uppfördes två nya sidoläktare vid den södra och norra långhusväggen som byggdes samman med orgelläktaren. Detta gjorde att kyrkan fick en mer traditionell uppdelning mellan kor och långhus.[8]

Utvändig renovering

År 1870 kläddes kyrkans tak och torn med galvaniserad järnplåt samtidigt som fasaderna putsades om.[9]

Värmeanläggning

År 1875 fick Carl Johans kyrka sin första värmeledning med pannrum under koret. Förmodligen bestod värmesystemet av en kalorifär för varmluftsuppvärmning.[10]

---

1 Ett predikstolsaltare är en ovanlig form av altare som förekom under början av 1800-talet. Altaret är sammanbyggt med predikstolen, vilket innebär att prästen predikade från en plats ovanför altarbordet.

2 ATA, vit mapp: Förslag till invändig restaurering av Carl Johans kyrka, 1938.

3 Göteborgs-Posten [1964-12-24].

4 ATA, vit mapp: Förslag till invändig restaurering av Carl Johans kyrka, 1938.

5 GKF, Ingvar Rohrs inventera av kyrkklockorna i Göteborgs kyrkliga samfällighet.

6 Göteborgs-Posten [1964-12-24].

7 ATA, blå mapp: Ritning G154/15-18.

8 Göteborgs-Posten [1926-11-11]. Samt ATA, blå mapp: G154/17.

9 Ny tid [1926-06-06].

10 ATA, vit mapp: Förslag till invändig restaurering av Carl Johans kyrka, 1938.

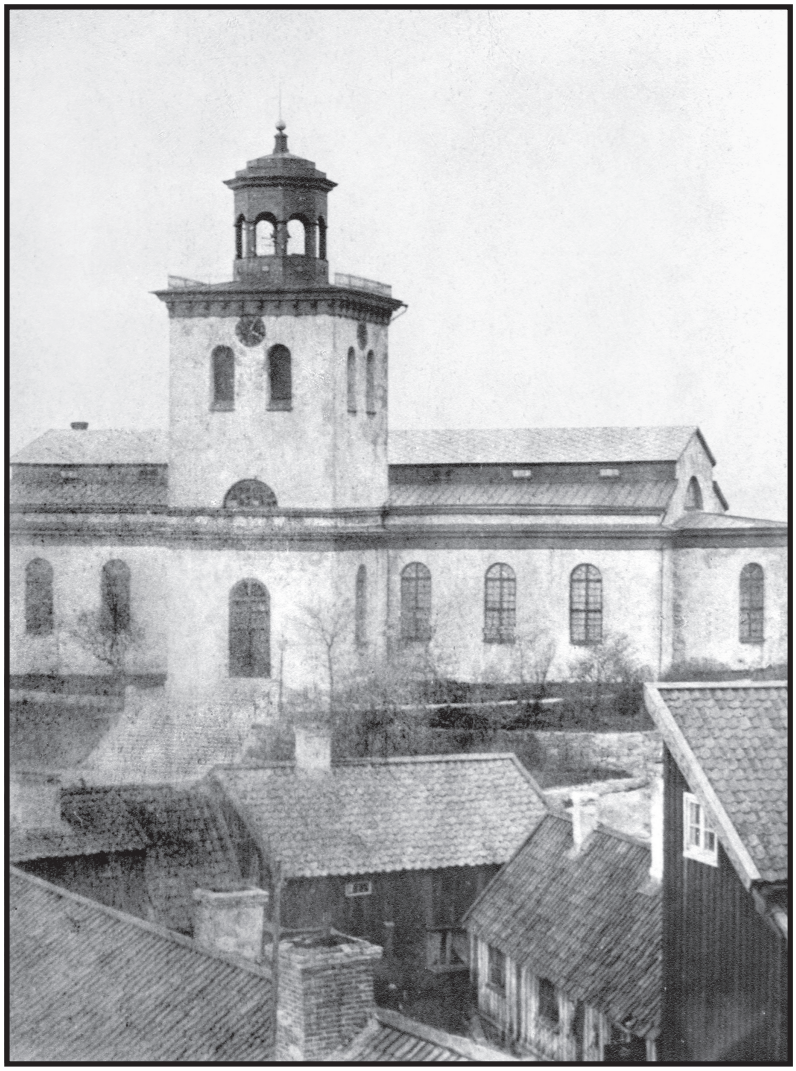

Carl Johans kyrka före ombyggnaden 1899-1900. GSM.

Invändig målning

År 1889 målades Carl Johans kyrka om invändigt.[1]

Carl Johans kyrka under 1900-talet

Radikal ombyggnad

Vid sekelskiftet 1900 genomgick kyrkan en radikal ombyggnad som helt kom att förändra byggnadens utseende. Förändringen baserades på ett förslag av arkitekt Adrian Crispin Peterson och bestod i att den ursprungliga tornhuven ersattes med en resligare tornhuv av koppar, att gavlar och tak förrikades, ingångarna försågs med sandstensportaler och taken koppartäcktes. Interiört förändrades kyrkan genom att luftiga korsvalv togs upp i tvärskeppen så att dessa delar av kyrkorummet fick mer ljus genom nya fönster på den norra gaveln och på tornets södra sida. Därutöver anordnades det också bättre vindfång vid ingångarna, korfönstren försågs med målningar efter förlagor av artisten Callmander och korggolvet höjdes.[2]

I samband med renoveringen 1900 utvidgades kyrkplatsen samt förseddes med trädplanteringar.[3]

1 ATA, vit mapp: Förslag till invändig restaurering av Carl Johans kyrka, 1938.

2 Ny Tid [926-06-06]

3 Göteborgs Aftonblad [1911-6-13].

4 Göteborgs Handels och Sjöfartstidning [112-2-02].

Interiören i Carl Johans kyrka efter restaureringen år 1899-1900. I mittgången syns fristående bänkar, vilket var vanligt i Göteborgs kyrkor vid den här tiden. GSM.

Interiör restaurering

Ett decennium in på 1900-talet var kyrkan i dåligt skick invändigt. Väggarna var svarta av sot och färgen hade lossnat på ett flertal partier. Kyrkorådet ville också dra in elektrisk belysning i kyrkan och köpa in en ny orgel vilket krävde att orgelläktaren byggdes ut. Kyrkofullmäktige beviljade 41.020 kronor till renoveringen av kyrkan och under år 1912 genomfördes de omfattande förändringarna.[4]

Interiören efter restaureringen år 1912. Källa: ATA, bildsamlingen. Axel Forssén, 1938.

Väggar, valv och pelare målades i en milt ljusgrå färg och taket dekorerades med limfärg i mörkblått och brunt med törnranksmotiv och knäböjande änglar på takfrisen. Pelare, kor och läktare målades i ljusa färger med gulddekor och bänkarna gavs en grönblå färgton. Väggytan under det segmentsbågeformade korfönstret försågs med tre inskriptioner: *”Kommen till mig I alla, som arbeten och ären betungade, så skall jag giva eder ro.”*, *”Ända till eder ålderdom är jag densamma, och intill dess I varden grå, skall jag alltjämt bära eder.”* och *”Låten barnen komma till mig och förmenen dem icke, ty Guds rike hören sådana till.”* Vid det här tillfället tillkom också ett nytt altare och orgelläktaren flyttades fram för att förstora utrymmet på läktaren.[1]

Möjligen var det vid detta tillfälle som det tillkom ett segmentbågsformat fönster med glasmosikmålningar ovanför triumfbågen. Fönstret avbildar Jesus samt fyra bibeltexter som lyder *”Saliga äro de som hungra och törsta efter rättfärdigheten ty de skola bilfva mättade. MT 5:6.”*, *”Kommen till mig i alla som arbeten och ären betungade så skall jag gifva eder ro. MATE 11:28.”*, *”Ända till eder ålderdom är jag densamme och in till dess i varden grå skall jag alltjämt bära eder. ESIAS 46:4.”* samt *”Låten barnen komma till mig och förmenen dem icke ty Guds rike hör sådana till MARK 10:10.”*

Restaureringsarkitekt för ombyggnationen var arkitekt Yngve Rasmussen och den konstnärliga utsmyckningen togs fram av professor Charles Lindholm och artisten Albert Eldh. Det praktiska måleriarbetet utfördes av Albert Eldh tillsammans med elever vid Slöjdföreningens skola.[2]

Glasmålningar i koret

År 1913 skänkte konsulinnan Maria Ekman tre fönster med glasmosaikmålningar till församlingen. Fönstren tillverkades av stockholmsfriman Neumann & Vogel efter förlagor av konstnären Albert Eldh. Det norra korfönstret avbildar Jesu födelse och är försett med texten *”Ära vare Gud i höjden och frid på jorden. Korets fönster skänkta af Maria Ekman, komponerade 1913 af Albert Eldh, Stockholms Glasmåleri Neumann & Fogel 1914”* Det mellersta fönstret visar den törnekrönte Jesus i ett grekiskt kors som kringgärdas av texten *”Se Guds lamm som borttager världens synd”*. Det södra korfönstret framställer Jesu uppståndelse. Texten lyder *”Jag är uppståndelsen och lifvet. Han är uppstånden”*.

Nytt uppvärmningssystem

År 1917 erhöll kyrkan ett nytt värmeledningssystem och år 1923 installerades nya värmepannor.[1]

1 Göteborgs Handels och Sjöfartstidning [1912-12-02]. Samt ATA, brun mapp: Förslag till invändig restaurering av Carl Johans kyrka, 1938.

2 Göteborgs Handels och Sjöfartstidning [1912-12-02]. Samt ATA, brun mapp: Förslag till invändig restaurering av Carl Johans kyrka, 1938.

Målade fönster

Tack vare en donation år 1926 kunde det invigas ytterligare sex glasmosaikfönster som var komponerade av konstnären Albert Eldh i samband med gudstjänsten den första söndagen i advent år 1932.[2] Fönstren utgjorde en serie med motiv från den svenska kyrkans historia. Fönsterserien börjar på den norra långhusväggen och avslutas på motstående vägg. Det första fönstret anknyter till Göteborgsområdets historia och visar en bild av biskop Sankt Sigfrid som döper de hedniska göterna vid Orekrypta, vilket enligt berättartraditionen skall vara den plats där Örgryte gamla kyrka är uppförd. Förutom anknytningen till Göteborgs äldsta kristna historia symboliserar målningen också *det kristna dopet*. Det andra fönstret åskådliggöra *den kristliga kärleken* genom en framställning av Heliga Birgitta som hjälper digerdödens offer. Det tredje fönstret symboliserar *ordet och tron* genom en målning där bibelöversättningen överlämnas till Gustav Vasa av bröderna Petri. *Bönen* tydliggörs i den fjärde glasmålningen genom Gustav II Adolf som knäböjer vid landstigningen på Usedom. Det femte fönstret visar en sjömanspräst som delar ut *nattvarden* till en skara väderbitna sjöfarare, möjligen besättningsmännen från våra ostindiefarare eller några örlogsmän som tillhörde stadsdelens gamla amiralitetsvarv. Det sista fönstrets huvudmotiv visar all världens pilgrimer som tågar upp mot den helga staden och tillsammans symboliserar det kristliga livets mål – *lovsången och frälsningen*.[3]

Stor renovering

På uppdrag av kyrkorådet i Carl Johans församling gjorde arkitekt Axel Forssén år 1938 ett förslag på invändig restaurering av Carl Johans kyrka.[4] Förslaget kom till eftersom kyrkan var i behov av en grundläggande renovering. Möbleringen ansågs mycket skröplig och färgsättningen ansågs inte vara av den klass som det monumentala rummet hade rätt att fordra. Det var också nödvändigt att förse kyrkan med tillfredställande utrymmen för sakristia och toaletter.[5]

Restaureringen innebar att koret omdanades så att det fick en ”värdigare uppställning”. Saktristian bakom altaret togs bort och det mittersta korfönstret gjordes om till ett rundfönster. Predikstolen flyttades från den andra pelaren från öster till den första pelaren, för att skapa bättre sikt från bänkkvarteren. Absidgolvet höjdes två trappsteg och altaret fem trappsteg från golvnivån i det övriga kyrkorummet. Det byggdes en ny sakristia med bönevrå, skrudkammare, toalett och vindfång

1 GKF, Göteborgs kyrkofullmäktiges protokoll och handlingar 1917 samt 1923.

2 ATA, brun mapp: Utdrag ur kyrkostämmoprotokoll i Carl Johans församling, 1929-12-30.

3 ATA, brun mapp: Plan för glasmålningar i Carl Johans kyrka, 1928.

4 ATA, brun mapp: Utdrag ur kyrkorådsprotokoll i Carl Johans församling, 1938-05-07.

5 ATA, brun mapp: Brev till Kungliga byggnadsstyrelsen från arkitekt Axel Forssén, 1938-09-02.

Interiören i kyrkan efter renoveringen år 1938. Källa: ATA, bildsamlingen. Axel Forssén, 1940.

i det norra tvärskeppets bottenvåning. Därutöver byggdes läktarna om och sidoläktarna minskades ned. Kyrkbänkarna om- och nybyggdes – till kyrkorummet tillverkades det helt nya bänkar, medan man nöjde sig med att förenkla bänkarnas gavelpartier på läktarna. Det togs även upp en ny ingång i den östra gavelns norra del samtidigt som torningången gavs en pampigare gestaltning genom att vindfångsväggen flyttades in så att det bildades ett ordentligt vapenhus. Vidare försågs kyrkorummets enkla trägolv med ett övergolv av spontad golvplank varvid bänkkvarteren höjdes cirka 7 cm jämfört med gångarna.[1]

Den mest påtagliga förändringen som skedde i samband med renoveringen år 1938 var att takmålningarna från år 1912 togs bort. Det främsta skälet för att ta bort målningarna var att innertaket var i dålig kondition och att det var nödvändigt att ta bort den existerande takväven. Sannolikt var förändringen framför allt orsakad av estetiska skäl – målningarna passade inte tidens smak. Istället putsades taket och målades i en ljus färgton. Väggar och bänkar målades i en grågrön nyans.[2]

Innertaket vävklistrades

Tio år efter den stora renoveringen visade det sig att putsen i det välvda taket var i dåligt skick. På ett ställe hade till och med putsen lossnat och fallit ned. Tillsammans med arkitekt Axel Forssén och kyrkobyggmästare Algot Hanson beslutade kyrkorådet att reparera skadan, vävklistra hela taket och måla om det i samma färgton.[3]

Ombyggnad av sakristian

År 1954 förändrades inredningen i sakristian. Den bönevrå som iordningsställts i samband med renoveringen år 1938 togs bort och istället anordnades ett lite rymligare textilskåp.[4]

Mindre arbeten år 1955

År 1955 ritade arkitekt Axel Forssén ett nytt ryggpositiv till orgeln.[5] Samma år omkalkades fasaderna i en gråvit färgton, lika befintligt.[6]

Invändig målning

Under sommaren år 1964 genomfördes en inre ommålning av kyrkan som utfördes av målerifirman Ivar Celander AB. Det vävklistrade taket lagades och målades. Väggarna målades om och dekorationerna på pelare och kortak restaurerades, färgsättningen ändrades inte.[7]

---

1 ATA, vit mapp: Förslag till invändig restaurering av Carl Johans kyrka, 1938.

2 ATA, vit mapp: Förslag till invändig restaurering av Carl Johans kyrka, 1938.

3 ATA, brun mapp: Brev till kungliga byggnadsstyrelsen från kyrkorådet i Carl Johans församling, 1948-06-11.

4 ATA, brun mapp: Brev till kungliga byggnadsstyrelsen från kyrkorådet i Carl Johans församling, 1948-06-11.

5 ATA, brun mapp: Brev till Pastorsämbette i Carl Johans församling från Kungliga byggnadsstyrelsen, 1955-04-06.

6 ATA, brun mapp: Brev till Kungliga byggnadsstyrelsen från kyrkoherde Henrik Carlson, 1955-07-07.

7 ATA, brun mapp: Brev till Kungliga byggnadsstyrelsen från Ivar Celander AB, 1964-07-13.

8 ATA, vit mapp: Brev till Riksantikvarieämbetet från Göteborgs kyrkonämnd, 1975-08-08.

9 ATA, vit mapp: Handlingar rörande fasadrenovering år 1983.

Omläggning av koppartaket

Efter en stormskada år 1975 besiktigades koppartaket på tornet. Det visade sig att det inte var möjligt att reparera skadan eftersom den befintliga plåten var skör och falsar m.m. var spruckna och otäta. Det var därför nödvändigt att nytäcka torntaket, viket skedde i överensstämmelse med tidigare utseende. Arbetet utfördes av Göteborgs bleck- och plåtslageri.[8] Förmodligenvar det vid detta tillfälle som kopparplåten på långhuset och tvärskeppen lades om. Det finns visserligen inga arkivuppgifter om detta, men vid ockulärbesiktning är det tydligt att plåten bytts ut någon gång i slutet av 1900-talet.

Fasadrenovering

Under våren år 1983 genomfördes en exteriör skadeinventering av kyrkan. Besiktningen visade att stora delar av de putsade fasadytorna var i behov av reparation. Under året genomfördes därför en omfattande utvändig renovering av kyrkan. Den övre delen av tornet fick en helt ny puts och den övriga putsen lagades i mån av behov med ett hydrauliskt kalkbruk. Renoveringen projekterades av DEFYRA Arkitekter i Göteborg.[9]

Genomgripande interiör renovering

Carl Johans kyrka hade under en längre tid varit i mycket dåligt skick, och därför renoverades den under år 1988 för 10,8 miljoner kronor. Koret och sakristian byggdes om och det anordnades en handikappramp vid altarringen. Det gamla trägolvet byttes ut samtidigt som golvbjälklaget isolerades. Antalet bänkar i kyrkorummet minskades från 30 bänkrader till 18 och på så sätt ökades benutrymmet mellan bänkarna. Av brandtekniska skäl minskades även antalet bänkar på läktarna. Den mest uppenbara förändringen av kyrkorummet var emellertid att färgsättningen förändrades i samband med renoveringen. Arkitekterna utgick från hur kyrkan såg ut invändigt åren 1863-1864 och den nya färgsättningen kom således att innebära att väggarna målades svagt rosa, taket vitt med blå och rosa konturlinjer och bänkarna i en varm sandfärgad ton med röda detaljer och marmoreringar på kvartersutsidorna. En annan märkbar förändring var att sakristian byggdes om och att det inreddes församlingsutrymmen under orgelläktaren som avgränsades genom glaspartier mot kyrkorummet.

I samband med renoveringen genomfördes även en del konservatorsåtgärder i kyrkan. Dekormålningarna i kortaket och textmmålningen över triumfbågen, målat av tempera på temperagrund, rengjordes och retuscherades med cellimtempera. Pilastrarna ommålades i marmorimitation med tempera på oljegrund. Takgesims och kolonner ommålades i ljusgrå marmorimmitation medan kolonsocklar målades i kalkstensimmitation. Predikstolen lagades och den ursprungliga blågröna färgen

Den västra delen av kyrkorummet efter restaureringen år 1988, foto 2001.

togs fram. Orgelfronten lagades, retuscherades samt marmormålades på den nedre delen av fronten. Altaruppsatsen rengjordes och retuscherades. Bänkgavlarna och bänkkvartersfronterna ommålades i immitation av sienna-marmor. Arbetena utfördes av konservator Karl Gutjahr från Hisings Backa.[1]

NCC var generalentreprenör för ombyggnationen av kyrkan och ansvariga arkitekter Arne Tollbom

samt Roni Wallin från DEFYRA Arkitektkontor.[2]

Hussvampsangrepp

Efter renoveringen av kyrkan år 1988 uppstod det snart problem med hussvamp[3] i golvbjälklaget. Det är lite oklart varför svampangreppet uppkom, men en möjlig anledning kan vara en söndrig vattenledning som successivt orsakade att vatten läckte ut i golvbjälklaget och resulterat i det kraftiga svampangrepp under kyrkbänkarna. En annan tänkbar anledning kan vara att när golvbjälklaget isolerades i samband med renoveringen hindrades ventilationen i golvbjälklaget och därigenom kunde fukten inte cirkulera utan orsakade fuktproblem. Det är också möjligt att det funnits hussvampssporer i byggnaden redan före restaureringen, och att de förändrade förutsättningarna gjorde att svampangreppet blommade ut.[4]

Svampangreppet upptäcktes genom att kyrkpersonalen uppmärksammade ett rostfärgat damm ovanför golvlisten vid ett element. Vid närmare undersökning visade sig dammet vara spormassor. På hösten år 1992 kallades konsult Bo Ljunggren för att leda arbetet med att svampsanera kyrkan. Ljunggren tog i sin tur hjälp av mykolog Stig Jacobsson från Botaniska institutionen i Göteborg. Först revs allt svampangripet virke och all isolering bort och förstördes. Stig Jacobsson tog prover för att avgöra om det kvarvarande träet var friskt. Därefter byggdes ett nytt golvbjälklag av impregnerat virke. För att skapa en så ogynnsam miljö som möjligt för svampen lämnades bjälklaget oisolerat och dessutom installerades en mekanisk ventilationsanläggning för att förbättra luftens cirkulation under golvet.[5]

Utvändig målning

Under år 1995 målades samtliga utvändiga snickerier på Carl Johans kyrka.[6]

1 ATA, vit mapp: Redogörelse för utförda konservatorsarbeten år 1988-1989, 1990-04-14.

2 Göteborgs-Posten [1992-08-27].

3 Hussvamp lever på cellolosa fibrer och kan med lätthet totalförstöra träkonstruktioner. Svampen gror enbart på fuktigt virke men kan även sprida sig till tort trä.

4 Göteborgs-Posten [1992-08-27].

5 Göteborgs-Posten [1992-08-27].

6 Olle Johnsson.

Exteriör byggnadsbeskrivning

Grundmurar och sockel

Grundläggningen av Carl Johans kyrka är helt utförd på berg. Sockeln är spritputsad.

Murverk

Murverket är uppfört av gråsten som är skolad med tegel och fogad med kalkbruk. Fönster- och dörröppningar är skodda med tegel. Fasaderna är spritputsade, men har slätputsade partier omkring fönster och dörrar samt i anslutning till taklisten. Originalputsen är en ren kalkputs som kalkavfärgats i olika kulörer av gult, rosa och vitt. Putsen är under senare tid lagad med olika typer av KC-bruk. Kyrkans fasader åtgärdades senast i samband med renoveringen i slutet av 1980-talet. Då fick den övre delen av tornet en helt ny puts, medan de övriga putsytorna endast putslagades efter behov. Vid den renoveringen grundades gråstensytor med ett KC-bruk och utlagningar skedde med ett hydrauliskt kalkbruk. Ytputsen utfördes med en blandning av hydrauliskt kalkbruk och kalkbruk för att den skulle bli något svagare än grovputsen. Samtliga putsytor avfärgades med en KC-färg i en vit nyans. I fasaderna förekommer det kalksten i form av taklister samt i ingångsportalernas tempelgavlar och kolonner.

Fönster

Idag finns det flera olika fönstertyper i kyrkan. De flesta fönsteröppningarna är från tiden när byggnaden uppfördes, men därefter har det tillkommit fönster år 1862-1863 samt vid sekelskiftet år 1900. När koret flyttades till kyrkans östra del togs tre nya fönster upp i den östra absiden. Vid den stora ombyggnaden av kyrkan vid sekelskiftet tillkom ytterligare fönsteröppningar på tornet och på gavelpartierna. Samtliga fönsterbågar är av trä och de flesta har separata inner- och ytterbågar. Sannolikt härrör merparten av fönstren från renoveringen vid sekelskiftet 1800-1900, men det är sannolikt att det också finns vissa fönster kvar från tiden då kyrkan uppfördes. Fönstren i huvudskeppet är segmentsbågeformade och de främre är försedda med glasmosaikmålningar. Målningarna är utformade av konstnären Albert Eldh och tillverkade i två perioder – korfönstren tillkom år 1913 efter en donation av konsulinnan Maria Ekman och de övriga fönstren tillverkades på 1930-talet.[1]

1 ATA, brun mapp: Plan för glasmålningar i Carl Johans kyrka, 1930.

2 ATA, blå mapp: Ritningar G154/9,13-14.

3 ATA, blå mapp: Ritning G154/20.

4 ATA, blå mapp: Ritning G154/32.

Exempel på fönster och portar i Carl Johans kyrka, 2001.

Dörrar

När Carl Johans kyrka uppfördes fanns det fyra entréer till kyrkan – en i vardera väderstreck.[2] I samband med den omfattande restaureringen av kyrkan vid sekelskiftet 1900 tillkom ytterligare fyra ingångar. Det togs upp en mindre entrédörr i den södra delen av den västra absiden, en dörr på tornets östra fasad, en dörr på sakristians östra fasad samt en dörr under mittfönstret i östabsiden.[3] Vid renoveringen år 1938 gjordes korets mittfönster om till ett rundfönster varvid dörren under fönstret sattes igen. Istället togs det upp en ny dörr i byggnadens nordöstra del.[4]

Ytterdörrarna utgörs av dubbla pardörrar. Dörrbladen är fyllningsdörrar som sannolikt är från renoveringen 1899-1900, bortsett från den nordöstra ingången som tillkom år 1938. Utvändigt är de tre

huvudentréernas dörrar dekorerade med trädetaljer i klassicistisk stil.

Kyrkklockor

När kyrkan uppfördes förseddes kyrktornet med två äldre kyrkklockor. Den ena klockan var gjuten i Göteborg av Johan Björkman år 1790. Den andra klockan var från år 1778.[1] Det är oklart varifrån dessa klockor hämtades, men det är möjligt att de tidigare hängt i Amiralitetskyrkan och/eller Mariebergs kyrka.

År 1857 göts två nya kyrkklockor till Carl Johans kyrka av gjutare P. Peterson. Storklockan gavs en diameter av 131 cm, en höjd av 141 cm och vägde 1.237 kg. På klockan står det att läsa:[2]

JAG ÄR EN ”LJUDANDE MALM”
MEN BEVARE
HERREN EN HVAR, SOM MIN
STÄMMA HÖR,
ATT HAN DET NAMNET MÅ UNDGÅ! FÖRKLARE
ANDEN GUDS ORD, SÅ ATT HJÄRTAT DET RÖR.

Huvudentrén, 2001.

”DET ÄR THORDÖN”: SÅ SOMLIGA SADE;
ANDRA: ”EN ENGEL HAR TALAT”, NÄR LJUD
BRUSANE NEDER FRÅN HIMMELENS GUD.
O! OM ETT THORDÖNS STÄMMA JAG HADE:
O! OM EN ENGELS, ATT VÄCKA HVAR SJÄL
HAR ATT UPPSÖKA IMMANUEL!

DENNA KLOCKA ÄR SKÄNKT AF KOPPARSLAGAREMÄSTAREN J. F. NORDEMANS ENKA CHRISTINA NORDEMAN, FÖDD CARLBERG TILL CARL JOHANS KYRKA ÅR 1857.

Lillklockan är 120 cm hög och 113 cm i diameter. Den väger 793 kg och bär följande inskription:

JAG ÄR EN ROPANDE RÖST. LÅT MIG DITT HJÄRTA HINNA.
JAG KALLAR DIG I DAG UPP TILL ZION GÅ,
DET DU MED ZIONS BARN KAN EVIG SÄLLHET FINNA
OCH INFÖR LAMMETS THRON MED FRID OCH FRÖJD BESTÅ-.

GJUTEN PÅ CARL JOHANS FÖRSAMLINGS BEKOSTNAD ÅR 1857.

Tak och takavvattning

Carl Johans kyrkans tak utgörs av ett sadeltak med dubbla takfall som skiljs från varandra genom ett lodrätt parti – en så kallad italian. Från början var taket täckt med järnplåt, men i samband med renoveringen år 1800/1900 ersattes järnplåten med kopparplåt. Tornhuven omtäcktes år 1978 och förmodligen omtäcktes även det övriga taket vid samma tidpunkt.

1 ATA, vit mapp: Inventering av Carl Johans kyrka, 1828-04-17.
2 GKF, Ingvar Rohrs inventering av kyrkklockor i Göteborgs kyrkliga samfällighet.

Interiör byggnadsbeskrivning

Golv

Golvet i kyrkan utgörs av ett furugolv. I det södra och västra vapenhuset består emellertid golvbeläggningen av rektangulära kalkstensplattor.

Golvbeläggningen utgjordes från början av ett enkelt brädgolv. När koret flyttades till kyrkans östra absid under åren 1862-1863 höjdes korgolvet något jämfört med det övriga kyrkorummet.[1] I samband med renoveringen år 1938 försågs det ursprungliga trägolvet med ett övergolv av spontad plank, varvid bänkkvarteren höjdes cirka 7 cm från den övriga golvnivån.[2] Vid renoveringen år 1988 byttes det gamla trägolvet ut samtidigt som golvbjälklaget isolerades. Detta visades sig emellertid snart ha varit ett alltför förhastat beslut. Det nya och mycket täta golvet förhindrade ventilationen och bidrog på så sätt till ett omfattande hussvampsangrepp. När hussvampen sanerades år 1992 byggdes ett helt nytt oisolerat golvbjälklag av impregnerat virke med ny golvbeläggning av furuträ samtidigt som det installerades en mekanisk ventilationsanläggning under golvet.[3]

Väggar

Innerväggarna är genomgående putsade och målade i en svagt rosa färgton. I sakristian är väggytorna däremot målade i en vit kulör. Takgesimser, kolonner samt läktarbröstningar är marmorerade i en ljusgrå nyans med tempera på oljegrund av konservator Karl Gutjahr år 1988.[4]

Det finns mycket lite källor som beskriver hur kyrkan var färgsatt från början. Den målades emellertid första gången år 1840. Under 1900-talet har kyrkan målats om flera gånger. Vid renoveringen år 1938 gavs kyrkan en blågrå kulör som fanns kvar fram till renoveringen år 1988.

1 ATA, blå mapp: Ritning G154/15-18.

2 ATA, vit mapp: Förslag till invändig restaurering av Carl Johans kyrka, 1938.

3 Göteborgs-Posten [1992-08-27]. Samt Göteborgs-Posten [1992-12-10].

4 ATA, vit mapp: Redogörelse för utförda konservatorsarbeten åren 1988-1989, 1990-04-14.

Koret i Carl Johans kyrka, 2001.

Innertak

Taket i kyrkan utgörs av ett tunnvalv över kyrkorummet och två kryssvalv över sidoskeppen. Det är målat i en mycket svagt rosa färgton med kantlinjer i rosagult och gråblått. Den nuvarande färgsättningen togs fram av DeFyra Arkitekter år 1988 och är ett försök att anknyta till den ursprungliga färgsättningen. Det är okänt hur taket var målat när Carl Johans kyrka uppfördes, men i samband med renoveringen år 1912 försågs kyrkan med en omfattande takutsmyckning som arbetats fram av professor Charles Lindholm och konstnären Albert Eldh. Det praktiska måleriarbetet utfördes av Albert Eldh tillsammans med elever vid Slöjdföreningens skola.[1] Takmålningen kom bara att vara kvar i kyrkan fram till år 1938 då den avlägsnades. Dekormåleriet som prydde taket i koret fick emellertid vara kvar – en kraftig takbård i guld med änglar, festonger och växter samt en solfjädersformad takmålning i beige med guld och blått som är försedd med blad-, stjärn- och medaljongfriser. Medaljongerna inrymmer IHS, ett latinskt kors, en kalk samt ett Kristusmonogram. I mittpartiet finns en duva. Målningen är förmodligen utförd i limfärg.

Innerdörrar

Innedörrarna har tillkommit i flera etapper. Huvuddelen av fyllningsdörrarna är sannolikt från när kyrkan uppfördes eller från restaureringen vid sekelskiftet 1900. Flera av dörrarna byggdes emellertid om i samband med renoveringen år 1938, då det också tillkom ytterligare några innerdörrar som gjordes lika de befintliga. Vid renoveringen år 1988 tillkom det också ett antal nya dörrar i kyrkan. Dessa återfinns främst vid de nya utrymmena under orgelläktaren samt i anslutning till förråds- och toalettutrymmen. De nya dörrarna avviker ganska tydligt från de äldre dörrarna såväl till utseende som till konstruktion.

Kyrkbänkar

Ursprungligen fanns det 104 bänkar i kyrkorummet – 52 för männen och lika många för kvinnorna. Dessutom fanns det kyrkbänkar på de två läktarna.[2] När kyrkans liturgiska centrum flyttades till den östra absiden åren 1862-1863 tillverkades det sannolikt nya bänkar till kyrkan eller så byggdes de gamla bänkarna om för att bättre passa den nya kyrkoinredningen. Det är oklart om det skedde något med bänkarna i samband med förändringarna vid sekelskiftet 1900 samt år 1912, däremot är det klarlagt att bänkarna byggdes om år 1938. Förmodligen togs även ett antal bänkar bort i kyrkorummet för att skapa bättre benutrymme i bänkkvarteren.[3] När kyrkan renoverades år 1988 minskades antalet bänkar i kyrkorummet från 30 till 18 och av brandtekniska skäl minskades även antalet bänkar på läktarna.[4]

Läktare

När kyrkan uppfördes i början av 1800-talet fanns det tre läktare i kyrkorummet. En orgelläktare i söder och två sidoläktare i väster respektive öster. När kyrkans liturgiska centrum flyttades till den östra absiden under åren 1862-1863 förändrades även läktarna. Den östra läktaren revs och orgeln flyttades till den västra läktaren som byggdes samman med den södra läktaren samt med en helt ny sidoläktare i norr.[5] Under 1900-talet har det endast skett mindre förändringar med läktarna. År 1912 införskaffades en ny orgel till kyrkan, vilket krävde att orgelläktaren byggdes ut.[6] Vid renoveringen år 1938 inreddes sakristian under den norra sidoläktaren och vid renoveringen år 1988 gjordes utrymmet under orgelläktaren om till församlingsrum.[7]

Orgel

Kyrkan fick en ny orgel år 1863 samt år 1912. Orgeln byggdes om år 1955.[8] Bland annat tillkom ett ryggpositiv som utformades efter ritningar av arkitekt Axel Forssén.[9]

Altare och predikstol

När Carl Johans kyrka uppfördes byggdes ett provisoriskt predikstolsaltare som placerades vid den norra långhusväggen. Det är oklart hur denna kombination av altare och predikstol såg ut, men i en inventering av kyrkan från år 1828 står det i alla fall att altartavlan som föreställde Kristi korsfästelse var placerad under predikstolen och att altarbordet hade ”vanlig form”.[10] Det är oklart om det här första provisoriska kansleraltaret ersattes av någonting mer permanent i samband med att kyrkans interiör förfärdigades år 1840. Sannolikt var det provisoriska altaret kvar fram till år 1862-1863 då bildhuggaren Malmberg från Göteborg tillverkade både en ny altaruppsättning och en ny predikstol till

1 Göteborgs Handels och Sjöfarts Tidning [1912-12-02]. Samt ATA, vit mapp: Förslag till invändig restaurering av Carl Johans kyrka, 1938.

2 ATA, vit mapp: Inventering av Carl Johans kyrka, 1828-04-17.

3 ATA, blå mapp: Ritning G154/35.

4 Göteborgs-posten [1992-08-27].

5 ATA, blå mapp: Ritning G154/15-18.

6 ATA, vit mapp: Förslag till invändig restaurering av Carl Johans kyrka, 1938.

7 ATA, vit mapp: Förslag till invändig restaurering av Carl Johans kyrka, 1938. Samt ATA, vit mapp: Handlingar rörande renoveringen år 1988.

8 ATA, vit mapp: Brev till Kungliga byggnadsstyrelsen från Riksantikvarieämbetet, 1954-03-24.

9 ATA, vit mapp: Brev till Pastorsämbetet i Carl Johans församling från Kungliga byggnadsstyrelsen, 1955-04-06.

10 ATA, vit mapp Inventering av Carl Johans kyrka, 1928-04-17.

Predikstolen i Carl Johans kyrka, 2001.

Carl Johans kyrka.[1] Predikstolen tillverkades av snidat trä med klassicistisk dekor. Korgen gavs en rund form med spegelpartier som dekorerades med bibeln, kalken, det latinska korset samt lagens tavlor. Ovanför korgen placerades en rikt snidad baldakin som avslutades med ett latinskt kors. Altaruppsättningen utgjordes av ett stort latinskt kors som stod på ett snidat fundament försett med någon form av bibeltext. Altarbordet dekorerades med pilastrar och framsidan mittspegel utgjordes av en triangel med strålkrans.[2]

Altaruppsättningen fanns sedan kvar fram tills år 1912 då den nuvarande altaruppsatsen tillverkades.[3] Altaruppsatsen består av ett klassicistiskt ramverk vars mittfält utgörs av en rundbågig nisch som inrymmer ett snidat fält med den uppståndne Kristus. Vid sidan av nischen återfinns fyra pilastrar och lika många snidade fält som är försedda med evangelisternas respektive attribut.

1 ATA, blå mapp: Ritning G154/16-18.

2 ATA, blå mapp: Ritning G14/18.

3 ATA, vit mapp: Förslag till invändig restaurering av Carl Johans kyrka, 1938.

Källor och litteratur

Informanter

Olle Johnsson, Fastighetsingenjör på Göteborgs Kyrkoförvaltning 1972-1996.
Harald Pleijel, Fastighetschef på Göteborgs Kyrkoförvaltning.
Ingvar Rohr, kyrkklocksexpert på Riksantikvarieämbetet
Roni Wallin, DEFYRA Arkitekter.

Otryckta källor

Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer, Stockholm (ATA):

- Blå mapp: Ritningar föreställande Carl Johans kyrka.
- Brun mapp: Kungliga byggnadsstyrelsens handlingar rörande Carl Johans kyrka
- Vit mapp: Riksantikvarieämbetets handlingar rörande Carl Johans kyrka.
- Fotografier av Carl Johans kyrka från Riksantikvarieämbetet och Kungliga byggnadsstyrelsens fotosamlingar.

Göteborgs kyrkoförvaltnings arkiv (GKF):

- Fastighetsavdelningen: Minnesanteckningar av Olle Johnsson, pensionerad fastighetsingenjör.
- Göteborgs kyrkofullmäktiges protokoll och handlingar.
- Göteborgs kyrkonämnd, FXIV:16: Dokumentation och märkning av kyrkliga inventarier i Carl Johans kyrka.
- Göteborgs kyrkonämnds diarium.
- Ritningsarkivet, 16.01.

Göteborgs Stadsmuseums arkiv (GSM):

- Handlingar och fotografier rörande Carl Johans kyrka.

Tryckta källor och litteratur

Jacobsson, John [1933]: *Göteborgs och Bohusläns kyrkor i ord och bild*. John Jacobssons förlag.
Pehrsson, Per [1926]: *Majornas kyrkokrönika*. Diakonistyrelsen.

Kronologisk sammanfattning

1824 Grundstenen till Carl Johans kyrka läggs.

1826 Kyrkan invigs den 3 december.

1840 Kyrkan får en mer permanent inredning.

1858 Det installeras två kaminer i kyrkans långhus.

1857 Två nya kyrkklockor gjuts till Carl Johans kyrka och två år senare tillkommer även ett nytt tornur.

1862-1863 Kyrkan genomgår en omfattande invändig renovering. Koret flyttas från den norra långhusväggen till den östra absiden.

1870 Kyrkans tak kläs med galvaniserad järnplåt och fasaderna putsas om.

1875 En varmluftsanläggning installeras i Carl Johans kyrka.

1889 Carl Johans kyrka målas om invändigt och två år senare förses kyrkplatsen med planteringar.

1899-1900 Kyrkan genomgår en omfattande renovering utifrån ett förslag av arkitekt Adrian Crispin Peterson. Tornet byggs och exteriören förrikas. Kyrkan målas också om invändigt och bland annat förses taket med en konstnärlig utsmyckning som tas fram av professor Charles Lindholm och konstnären Albert Eldh.

1913 Konsulinnan Mara Ekman skänker fyra glasmosaikmålningar till korfönstren i Carl Johans kyrka. Målningarna utförs efter ett förslag av konstnären Albert Eldh.

1930-talet Det tillkommer sex glasmosaikmålningar som komponerats av konstnären Albert Eldh i de främre långhusfönstren.

1938 Carl Johans kyrka renoveras utifrån ett förslag av arkitekt Axel Forssén. Bland annat

flyttas sakristian till den norra tvärskeppet, läktarna byggs om, entréutrymmena förbättras och att kyrkans inredning rustas upp.

1948 Innertaket vävklistras.

1954 Sakristian byggs om.

1955 Orgeln får ett nytt ryggpositiv som ritas av arkitekt Axel Forssén.

1964 Carl Johans kyrka målas om invändigt.

1975 Torntaket täcks om med ny kopparplåt.

1983 Omfattande fasadrenovering. Den övre delen av tornet putsas om och de övriga fasadytorna ses över.

1988 Invändig renovering. Koret och sakristian byggs om och det inreds församlingsutrymmen under orgelläktaren. Kyrkan får en ny färgsättning som går i en sandfärgad rosa nyans.

1992 Carl Johans kyrka saneras efter ett omfattande hussvampsangrepp.

1995 Samtliga utvändiga snickerier målas.

Svenska kyrkan
I GÖTEBORG